

СЕЛЕКТИВНА ПАЖЊА ДЕЦЕ СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ¹

Ненад Глумбић, Мирјана Ђорђевић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Упркос широко прихваћеном ставу да су дефицити пажње инхерентни особама са интелектуалном ометеношћу, не постоје јасни емпиријски докази којима би се доказала повезаност између дефицита пажње и исподпросечног интелектуалног функционисања. Пажњу би пре требало сагледати као кровни термин којим су обухваћене бројне, међусобно повезане компоненте које доприносе свеукупном процесирању информација, него као специфичан механизам. Циљ овог истраживања је да се утврди применљивост „Теста перцепције разлика“ као инструмента за процену селективне пажње код деце са интелектуалном ометеношћу.

Узорак се састоји од 90 испитаника (по 45 испитаника са лако и умереном интелектуалном ометеношћу) (ИО), узраста од 7 до 26 година. Селективна пажња је процењена шпанском адаптираном верзијом наведеног теста, познатом под називом „Лица“.

Испитаници са лако ИО су остварили скорове у распону од 0 до 49 поена (АС=13,16, СД=9,01), док су испитаници са умереном ИО, остварили скорове у распону од 0 до 13 поена (АС=5,64; СД=4,06). Установљена је статистички значајна разлика у постигнућима испитаника ова два подузорка ($F(1,88)=26,001$; $p<0,001$). Утврђена је и умерена, негативна корелација између узраста и остварених скорова на тесту за процену селективне пажње код испитаника са лако ИО ($r=-0,351$; $p=0,018$). Овај налаз се може објаснити утицајем екстракогнитивних фактора.

Потребно је да се у будућности реализују опсежни истраживачки пројекти на основу којих би се утврдила постигнућа нормативног узорка и помоћу

¹ Резултати овог истраживања проистекли су из рада на пројекту „Социјална партиципација особа са интелектуалном ометеношћу“ (Министарство за науку и технолошки развој РС; ев. бр. пројекта 179017).

којих би се примењени тест адаптирао за популацију особа са интелектуалном ометеношћу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: инхибиторна контрола, лица, визуелна пажња

УВОД

Под селективном пажњом подразумевамо капацитет усредсређивања на појединачне стимулусе у присуству ометајућих утицаја од стране других, спољашњих или унутрашњих стимулуса (Оџић, 1998). Бројна истраживања, спроведена у другој половини XX века, указивала су на закључак да је дефицит пажње, без придружене хиперактивности и импулсивности, инхерентан особама са интелектуалном ометеношћу (Melnyk, Das, 1992). Са друге стране, аутори инспирисани развојним приступом интелектуалној ометености, показују да се постигнућа деце снижених интелектуалних способности на тестовима за процену различитих аспеката пажње могу упоредити са постигнућима типичне деце, истог менталног узраста (Iarocci, Burack, 1998). Овај се закључак може применити на испитанике са функционалном интелектуалном ометеношћу, док се у појединим стањима сниженог интелектуалног функционисања, условљеног органским чиниоцима, ипак може говорити о дефициту пажње.

Утврђивање евентуалних дефицита у селективној пажњи код особа са интелектуалном ометеношћу веома је значајно, с обзиром на утврђену везу између дефицита пажње и потешкоћа у савладавању наставног градива (Јапунџа-Милисављевић, 2008), као и између вигилности пажње и социјално прихватљивог понашања (Јарунџа-Милисављевић et al., 2010).

С обзиром на то да у нашој средини, колико нам је познато, до сада није примењиван *Тест перцепције разлика* као инструмент за процену квалитета селективне пажње особа са интелектуалном ометеношћу, ово истраживање експлоративног типа организовано је у форми пилот пројекта који претходи детаљнијој процени различитих аспеката пажње на већим узорцима особа са интелектуалном ометеношћу.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Узорак

Узорком је обухваћено 45 испитаника са лако интелектуалном ометеношћу (ЛИО), узраста између 7 и 26 год. ($AC=13,00$; $CD=3,93$) и 45 испитаника са умерено интелектуалном ометеношћу (УИО), узраста између 8 и 24 год. ($AC=13,73$; $CD=4,18$). Није нађена статистички зна-

чајна разлика у просечној старости испитаника ова два подузорка ($t = -1,196$; $df = 44$; $p = 0,238$). У оба подузорка налази се по 25 испитаника мушког и по 20 испитаника женског пола. Сви испитаници похађају тзв. специјалне школе или центре за дневни боравак особа ометених у менталном развоју.

Инструмент и техника истраживања

За процену пажње, често се користе инструменти који у себи садрже задатке визуелне перцепције. Од испитаника се на тим задацима обично очекује да међу понуђеним информацијама детектују одређене стимулусе, као и да изврше визуелну дискриминацију. Неки аутори сматрају да кључно место у објашњавању везе између пажње и интелигенције припада управо овим перцептивним способностима, односно, детекцији и брзини дискриминације (Schweizer et al., 2001).

У овом истраживању је коришћен *Тест перцепције разлика* који је осмислио Терстон у циљу испитивања факторске структуре интелигенције. Првобитно је овај тест био коришћен у сврху одређивања брзине којом се перципирају детаљи и разликују поједини објекти. Данас се овај тест углавном користи за процену усмерености пажње. Усмерена пажња се користи када се особа концентрише на једну сопецифичну форму стимулуса или неки аспект те форме, игноришући све остале стимулусе који интерферирају са карактеристикама задатка (López Soler, García Sevilla, 1997). Током испитивања усмерености пажње испитаника са интелектуалном ометеношћу користили смо шпанску верзију теста, познату под називом *Test de Percepción de Diferencias* или *Caras* (Thurstone, Yela, 1985).

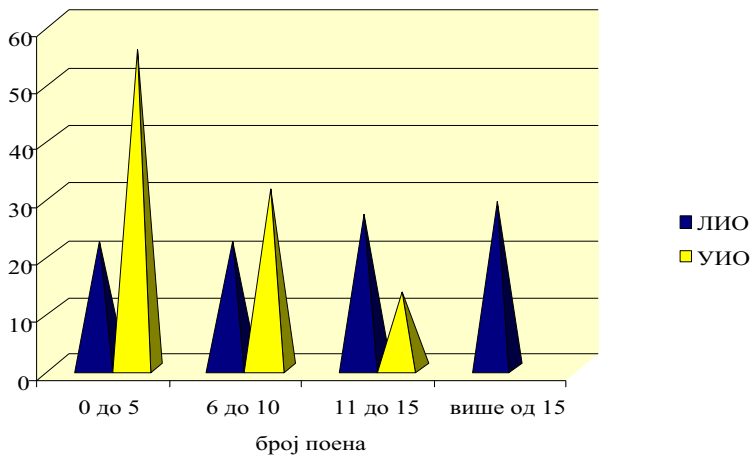
Тест се састоји из 60 графичких елемената. Сваки графички елемент обухвата низ од три шематски приказана лица. Једно од три лица се разликује од друга два по облику или положају неког од следећих елемената: косе, обрва, очију и уста. Од испитаника се тражи да детектује лице које се разликује од друга два лица и да га прецрта. Сваки успешно решен задатак оцењује се једним поеном.

Иако су аутори предвидели могућност групне администрације теста, у овом истраживању смо се определили за индивидуалну процену, имајући у виду когнитивна ограничења испитиваних субјеката. Пошто смо се, на основу пробних стимулуса, уверили да испитаник разуме суштину теста, дали смо испитанику налог да у сваком низу од три шематски приказана лица прецрта оно које се разликује од друга два лица. Време решавања теста смо, као и већина истраживача, ограничили на три минута. Неки аутори су продужили време израде теста на шест

минута у циљу процене одржавања пажње и контроле импулсивног понашања (Crespo-Eguílaz et al., 2006). На основу тако добијених резултата направљена је јасна разлика између деце са хиперкинетским поремећајем, деце са специфичним поремећајима у учењу и контролне групе испитаника.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Добијени резултати показују да се укупан скор испитаника са ЛИО креће у распону од 0 до 49 поена ($AC=13,16$; $CD=9,01$), док се глобални скорови у подузorkу испитаника са УИО крећу у распону од 0 до 13 поена ($AC=5,64$; $CD=4,06$). Једнофакторска анализа варијансе показује да испитаници са ЛИО имају статистички сигнификантно више скорове од испитаника са УИО ($F(1,88)=26,001$; $p<0,001$).

Графикон 1 – Дистрибуција резултата деце са ЛИО и УИО на „Тесту перцепције разлика“

Груписањем глобалних скорова у интервале стичемо јаснији увид у дистрибуцију добијених резултата. Показало се да деца са ЛИО представљају значајно хетерогенију групу испитаника од деце са УИО. Више од 50% деце са УИО остварује између нула и пет поена. Највиша постигнућа су забележена код четири испитаника са 12 и два испитаника са 13 поена. Глобални скорови испитаника са ЛИО релативно су равномерно распоређени по изабраним интервалним групама. Распон

добијених скорова ипак није толико велики, као што би се могло закључити на основу минималних и максималних вредности, с обзиром на то да само један испитаник остварује 49 бодова. Ако бисмо изузели овог испитаника, распон глобалних скорова у подзорку особа са ЛИО кретао би се у опсегу од 0 до 28 поена.

Не поседујемо, нажалост, норме за српску верзију коришћеног теста. Претпостављамо, међутим, да културолошке и социо-демографске специфичности немају тако значајан утицај на добијене резултате као што је то случај код вербалних тестова. Ако бисмо, уз нужан опрез приликом коришћења страних норми, упоредили наше испитанике са шпанским нормативним узорком, видели бисмо да 23,3% деце са ЛИО и 37,8% испитаника са УИО постиже скорове који су еквивалентни првом перцентилу њихове узрасне групе. Скорови деце са УИО практично никада не прелазе пети перцентилни ранг. С друге стране, поједини испитаници са ЛИО остварују скорове сличне деци из опште популације, будући да су њихови скорови еквивалентни четрдесетом, шездесетом и, у једном случају, седамдесетом перцентилу.

Добијени резултати су у складу са резултатима истраживања других аутора. Јапунца (2002) сматра да деца са ЛИО највеће потешкоће испољавају у области флексибилности и концентрације пажње. У наведеном истраживању, испитаници су без већих проблема усмеравали пажњу на задати стимулус, али су се потешкоће испољиле у одржавању и пребацивању пажње на друге стимулусе. Особе са ЛИО имају изразите проблеме у инхибицији дистрактора (Djurić-Zdravković et al., 2010), што је неопходан предуслов за решавање задатака коришћених у овом истраживању. Слични проблеми су уочени и на задацима вербалне и моторичке инхибиторне контроле (Глигоровић, Буха-Ђуровић, 2010).

У задацима визуелне претраге по јединственој карактеристици од испитаника се очекује да детектује основне карактеристике стимулуса, без когнитивног посредовања (Treisman, Gelade, 1980). Међутим, овај тип задатака подразумева интеграцију појединачних опажених елемената у целину, у облику тзв. фокусираног опажања.

Такви задаци су посебно тешки за особе са УИО код којих је уочен значајан несклад између зрелости функције визуелне дискриминације и старосне доби испитаника (Каљача, 2006). Дефицит пажње код деце са УИО испољава се у облику претеране селективности, односно фокусираности на један стимулус, при чему се све друге релевантне информације занемарују.

За успешно решавање задатака неопходно је да особа брзо пребације пажњу са једног на други извор информација (García Sevilla, 1997; Rosselló, Mir, 1998). Једна од стратегија које се најчешће користе да би

усмеравање пажње било ефективно јесте “селективна претрага” током које особа треба да локализује релевантни стимулус. Ова стратегија се користи и у решавању *Теста перцепције разлика*. Немогућност флексибилног померања когнитивног сета и психички умор основни су чиниоци релативне неуспешности испитиване деце на *Тесту перцепције разлика*.

Такође треба имати у виду да су инструменти који се користе за процену визуелне пажње код особа са ИО стандардизовани на општој популацији. Поједини аутори сматрају да тестови који нису прилагођени специфичностима особа са интелектуалном ометеношћу имају ограничену употребну вредност (Ewen, Shapiro, 2005).

У подузорку особа са УИО није нађена значајна корелација између узраста и укупног скорa. Занимљиво је, међутим, да у подузорку испитаника са ЛИО постоји умерено висока, негативна корелација између узраста и скорова на *Тесту перцепције разлика* ($r = -0,351$; $p = 0,018$). Јапунца-Милисављевић (2005) налази да у функцији узраста долази до пада способности визуелне дискриминације. Истраживање аргентинских аутора на великим нормативним узорцима деце типичног развоја показују да у дванаестој години долази до пада способности усмеравања пажње (Ison, Anta, 2006). Ови аутори добијени налаз тумаче екстра-когнитивним чиниоцима, будући да су деца са ниским скоровима на тесту „Las Caras“ потицала из средина са ниским социо-економским статусом. Ајарочи и Берак (Iarocci, Burack, 1998) такође наводе да се лоша постигнућа на задацима селективног усмеравања пажње могу довести у везу са мотивационим чиниоцима. Суочена са вишегодишњим неуспехом деца са интелектуалном ометеношћу имају тенденцију да се ослањају на налоге и подстицаје других особа. Отуда њихов неуспех на задацима визуелне дискриминације, може да се доведе у везу са спољашњим локусом контроле, тј. вишеструко поткрепљиваним зависним понашањем.

ЗАКЉУЧАК

Пажња је мултипли механизам модуларне природе подеље у више субмеханизма, који су међусобно координисани и контролисани разним деловима мозга. У школском контексту, проблеми у селекционисању и одржавању пажње представљају значајан фактор ризика за неуспех у школи.

Резултати истраживања указују на изузетну варијабилност постигнућа деце са ЛИО на *Тесту перцепције разлика*, као и на уједињено ниска постигнућа деце са УИО. Утврђена је умерено висока, негативна корелација између глобалног скорa на тесту за прецену селективне пажње и узраста испитиване деце у подзорку испитаника са ЛИО. Овакв налаз може да се тумачи екстракогнитивним чиниоцима.

С обзиром на то да се наведени тест задаје лако и брзо требало би га стандардизовати на великом нормативном узорку, како би се добиле узрасне норме за наше подручје. Затим се могу спровести истраживања на већим узорцима деце и одраслих особа са интелектуалном ометеношћу, различите етиологије. Очекујемо да би се, након реализованих истраживања, наведени тест могао користити као један елемент у стандардној процедури евалуације испитаника снижених интелектуалних способности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Crespo-Eguílaz, N., Narbona, J., Peralta, F., Repáraz, R. (2006): Medida de atención sostenida y del control de la impulsividad en niños: nueva modalidad de aplicación del Test de Percepción de Diferencias "Caras", *Infancia y Aprendizaje*, 29 (2), 219-232.
2. Djuric-Zdravkovic A., Japundza-Milisavljevic M., Macesic-Petrovic D. (2010): Attention in children with intellectual disabilities. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1601-1606.
3. Ewen, J. B., Shapiro, B. K. (2005): Disorders of attention or learning in neurodevelopmental disorders. *Seminars Pediatric Neurology*, 12, 229-241.
4. García Sevilla, J. (1997): *Psicología de la atención*. Madrid: Síntesis Psicológica.
5. Gligorović, M., Buha-Đurović, N. (2010): Executive functions and achievements in art education in children with mild intellectual disability, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9 (2), 225-244.
6. Iarocci, G., Burack, J. A. (1998): Understanding the development of attention in persons with mental retardation: Challenging the myth. In J. A. Burack, R. M. Hodapp and E. Zigler (Eds.) pp. 349-381, *Handbook of Mental Retardation and Development*. Cambridge University Press: UK.

7. Ison, M. S., Anta, F. G. (2006): Estudio normativo del test de percepción de diferencias (caras) en niños mendocinos, *Interdisciplinaria*, 23 (2), 203-231.
8. Јапунца М. (2002): Улога посматрања у настави природе и друштва лако ментално ретардираних ученика млађег школског узраста. Магистарска теза. Дефектолошки факултет, Универзитет у Београду.
9. Јапунца-Милисављевић М. (2008): Неуропсихолошке функције и настава математике код деце са интелектуалном ометеношћу. *Педагогија*, 43 (4), 666-673.
10. Јарундза-Милисављевић М., Мачешић-Петровић Д., Ђурић-Здравковић А. (2010): Attention and social behavior of children with intellectual developmental disabilities. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 41-44.
11. Каљача С. (2006): Специфичности визуелне дискриминације код деце са умереном менталном ретардацијом. *Београдска дефектолошка школа*, 12, 2, 143-151.
12. López Soler, C. & García Sevilla, J. (1997): *Problemas de atención en el niño*. Madrid: Pirámide.
13. Melnyk, L., Das, J. P. (1992): Measurement of attention deficit: Correspondence between rating scales and test of sustained and selective attention, *American Journal of Mental Retardation*, 96, 599-606.
14. Оцић, Г. (1998): Клиничка неуропсихологија, ЗУНС.
15. Rosselló i Mir, J. (1998): *Psicología de la atención. Introducción al estudio del mecanismo atencional*. Madrid: Pirámide.
16. Schweizer, K., Zimmermann, P., Koch, W. (2001): Sustained attention, intelligence, and the crucial role of perceptual processes. *Learning and Individual Differences*, 12, 271-286.
17. Thurstone, L.L. & Yela, M. (1985): *CARAS - Percepción de diferencias*. Buenos Aires: TEA Ediciones.
18. Treisman A., Gelade G. (1980): A feature-integration theory of attention. *Cognitive Psychology*, 12, 97-136.

SELECTIVE ATTENTION IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITY

NENAD GLUMBIĆ, MIRJANA ĐORĐEVIĆ
Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

Despite enduring popularity of the notion that attentional deficiencies were inherently related to intellectual disability, empirical evidences do not support a relationship between attention deficit and sub average intellectual functioning. Attention could be rather seen as an umbrella term for interrelated components that contribute to overall processing of information than specific mechanism. The objective of this research was to determine applicability of the "Test on perception of differences" as a tool for assessing selective attention in persons with intellectual disability.

The sample consisted of 90 participants with mild and moderate intellectual disability (ID), aged from 7 to 26. There were 45 participants in each group. Selective attention was assessed by the Spanish adaption of the test named above, well known as "Las Caras".

It was revealed that participants with mild ID achieved scores in wide range between 0 and 49 points ($M=13.16$; $SD=9.01$), while the participants with moderate ID achieved scores in a range between 0 and 13 points ($M=5.64$; $SD=4.06$). There were statistically significant differences between these subsets ($F(1,88)=26.001$; $p<.001$). Surprisingly, correlation between achieved global scores and age in the subset of mild ID was moderate and negative ($r= -.351$; $p=.018$). This result could be explained by extracognitive factors.

It is necessary to carry out specific research projects in order to determine norms for our population and to adapt the test for participants with ID.

KEY WORDS: inhibitory control, faces, visual attention